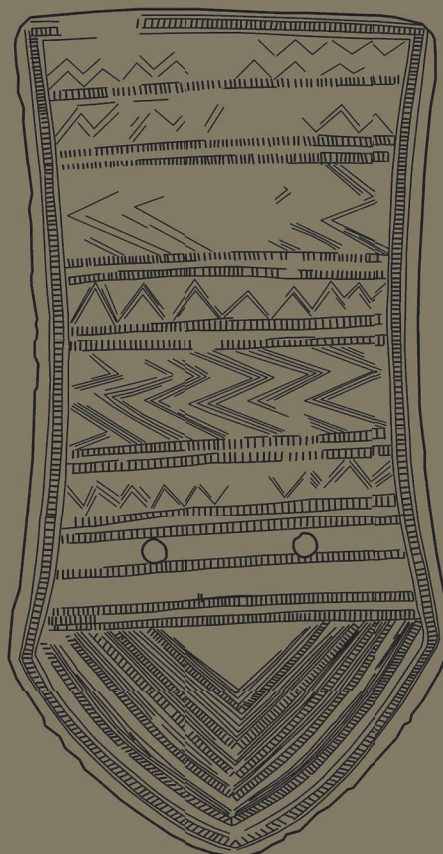

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 27
ROČNÍK CXI – 2017

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 27
ROČNÍK CXI- 2017

Bratislava 2017

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CXI- 2017
ARCHEOLÓGIA 27

Predseda redakčnej rady/Head of editorial board
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava

Redakčná rada/Editorial Board
Doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
Doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages:
REELS, s. r. o., Stephanie Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed
Grafická úprava /Graphic design
Marianna Lázničková, Erika Mészárosová

Tlač/Print:
Bittner print s.r.o

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2017

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2017

ISBN 978-80-8060-414-1
ISSN 1336-6637

OBSAH – INHALT

- 7 TOMÁŠ MICHALÍK: Paleolitické nálezy z Prašníka a Trstína. Príspevok k paleolitickému osídleniu severovýchodnej časti Malých Karpát
- 13 Palaeolithic finds from Prašník and Trstín. Towards a Palaeolithic settlement of the north-eastern part of the Small Carpathians
- 15 ALENA ŠEFČÁKOVÁ: Praveké kresby v jaskyni Domica
- 37 Prehistoric Drawings in Domica cave
- 43 BARBARA DANIELOVÁ: Medená sekera z Hruštína
- 47 Fund eines Kupferbeils aus Hruštín
- 49 ADAM GAŠPAR: Obilné jamy v praveku stredného a dolného Ponitrianska
- 61 Grain pits in prehistory of Nitra region
- 63 JURAJ BARTÍK – TOMÁŠ ZACHAR: Ozdobný štít únětickej kultúry z Gajar
- 77 Verzierter Schild der Aunjetitzer Kultur aus Gajary
- 81 DAVID VÍCH: Pozdne bronzový depot se štítovou sponou z Moravské Třebové
- 87 Spätbronzezeitliche Hort mit Blattbügelfibel aus Moravská Třebová
- 89 PETER ŠIMČÍK: Plasticky zdobená mazanica z Prešova- Nižnej Šebastovej
- 96 Plastisch verzierter Huttenlehm aus Prešov-Nižná Šebastová
- 97 PETER C. RAMSL: Bronze- und eisenzeitliche Gräberfelder in Nordostösterreich: topographische Lage, Strukturen, und geschlechtsspezifische Bestattungsareale anhand von ausgewählten Beispielen
- 107 Pohrebiská z doby bronzovej a železnej v severovýchodnom Rakúsku: poloha, štruktúra a rodové areály na vybraných príkladoch
- 109 RADOSLAV ČAMBAL – IGOR BAZOVSKÝ: Neskorolaténske sídliskové objekty v Bernolákove, okr. Senec
- 130 Spätlatènezeitliche Siedlungsobjekte in Bernolákovo, Bez. Senec
- 133 MIROSLAVA DAŇOVÁ: Rímsky prsteň z Trenčína
- 136 Roman ring from Trenčín
- 137 VLADIMÍR TURČAN: Včasnostredoveké sídliskové objekty z Bernolákova
- 152 Frühmittelalterliche Siedlungsobjekte aus Bernolákovo
- 153 LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOŇŠOVÁ: Predmety každodennej potreby z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš)
- 161 Gegenstände des alltäglichen Bedarfs aus Čebovce – Zelený hrad (Bez. Veľký Krtíš)
- 163 MICHAL PÍREK: Gajary – Posádka vo svetle historických prameňov
- 178 Gajary – Posádka im Lichte historischen Quellen
- 179 MAREK BUDAJ – MICHAL PÍREK: Nálezy z 14. – 15. storočia z hradu Tekovská Breznica
- 192 Funde vom 14. – 15. Jahrhundert von der Burg Tekovská Breznica (Bez. Žarnovica)

KOLOKVIUM

- 197 VLADIMÍR TURČAN: Pätnásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie
196 Fünfzehnter Jahrgang der Kolloquien zu Fragen der römisch-germanische Archäologie
- 197 ZDENĚK BENEŠ: Doklady výzdoby ozubeným kolečkem (radýlkem) na sídlišti z počátku doby římské v Mlékojedech, okr. Mělník
204 Evidence of Cog-wheel Ornamentation on a site from the beginning of the Roman era in Mlékokojedy, Mělník District
- 205 EDUARD DROBERJAR – RADKA KNÁPEK: K labskogermánské radélkované keramice
212 Zur elbgermanischen Keramik mit Rädchenverzierung
- 213 KRISTIAN ELSCHKEK: Rädchenverzierte Keramik der römischen Kaiserzeit vom südlichen Marchgebiet
222 Radielková keramika z doby římské z jižního Pomoravia
- 223 LINDA KOVÁCSOVÁ – JÁN RAJTÁR: Urny zdobené ozubeným kolieskom z vybraných hrobov pohrebísk v Kostolnej pri Dunaji a v Sekuliach
233 Rädchenverzierte Urnen von ausgewählten Gräbern der Gräberfelder von Kostolná pri Dunaji und Sekule
- 235 JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ – MATEJ RUTTKAY: Keramika zdobená radielkom z Ponitria a Požitavia
244 Rädchenverzierte Keramik aus dem Nitra und Žitava Gebiet
- 245 VLADIMÍR VARSÍK: Nádoby zdobené ozubeným kolieskom z kvádskeho sídliska vo Veľkom Mederi
250 Rollradverzierte Gefäße aus der quadischen Siedlung von Velký Meder
- 251 PETR ZAVŘEL: Tečkovaná a radélkovaná výzdoba na keramice starší doby římské z jihočeských lokalit
268 Die Punkt - und Rädchenverzierung auf der Keramik der älteren römischen Kaiserzeit aus den südböhmischen Lokalitäten
- RECENZIE
- 271 Juraj Bartík: Zoja Benkovsky-Pivovarová – Bohuslav Chropovský: Grabfunde der frühen und der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Westslowakei. Nitra 2015.
- 273 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

PREDMETY KAŽDODENNEJ POTREBY Z ČEBOVIEC – ZELENÉHO HRADU (OKR. VEĽKÝ KRTÍŠ)

LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOŔŠOVÁ

Keywords: Slovakia, material culture, Middle Ages, Modern Times

Abstract: *Items of everyday use from Čebovce – Zelený hrad (Veľký Krtíš district).*

The submitted study is a continuation of the analysis of the set from Čebovce – Zelený hrad (Veľký Krtíš district). In the paper, we deal with items of everyday use, namely parts of clothing, footwear, cutlery, tableware, work tools and add to the set of militaria. Those items which are less sensitive in terms of chronology we have tried to date by analogy, and thus describe the development of the site itself.

Téme nálezov z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš) sme sa venovali už v dvoch štúdiách (Pilková/Šimončičová Koššová 2013; Pilková/Šimončičová Koššová 2016). Sú v nich zhrnuté uzamykacie systémy, militáriá, ostrohy a kónský postroj zo sledovanej lokality, ako aj história hradu a popis terénnej situácie. V súbore nálezov uložených v SNM-Archeologickom múzeu v Bratislave sa okrem už publikovaného materiálu nachádzajú ďalšie súčasti odevov a obuvi, nožičky, lyžica, stolová keramika, nožnice, pracovné náradie, súčasti vozov, rôzne kovania (aj stavebné) a drumblá. Zároveň sa nám podarilo dohľadať ešte niekoľko fragmentov militárií, ktoré neboli publikované v predošlých štúdiách. Všetky publikované predmety sú evidované v SNM-Archeologickom múzeu pod evidenčnými číslami AP 84 666 – 84735 a AP 78430.

Súčasti odevu a obuvi

Pracky

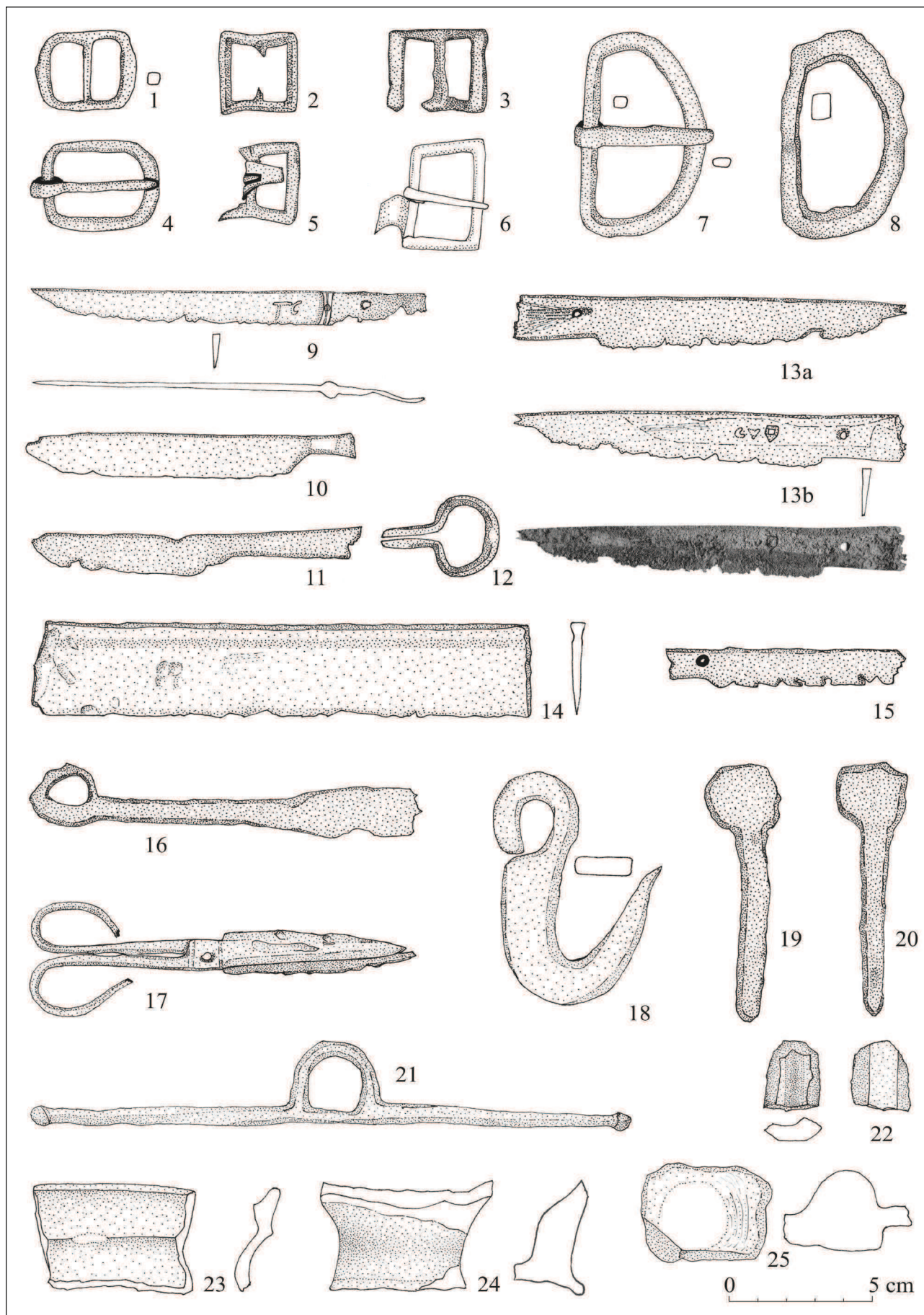
V súbore z Čeboviec – Zeleného hradu sa celkovo našlo 11 kusov praciek, časť z nich už bola publikovaná v štúdiu venovanej militáriám (Pilková/Šimončičová Koššová 2016).

1. Dvojdielna pracka železná v tvare štvorca so zaoblenými rohmi s pevnou stredovou priečkou a guľatým prierezom, železo; rozmery: š: 3,5 cm, v: 2,7 cm (tab. I: 1).
2. Dvojdielna pracka železná so štvorcový rámom, chýbajúca pevná stredová priečka; rozmery: š: 2,7 cm, v: 2,6 cm (tab. I: 2).
3. Dvojdielna štvorcová pracka železná s pevnou stredovou priečkou fragmentárne zachovaná; rozmery: š: 3,4 cm, v: 2,9 cm (tab. I: 3).
4. Menšia jednodielna oblúková pracka železná so zachovaným pohyblivým trňom; rozmery: š: 3,9 cm, v: 3,2 cm (tab. I: 4).
5. Fragment dvojdielnej pracky železnej pravdepodobne štvorcového tvaru so zachovaným jazýčkom; rozmery: š: 1,9 cm, v: 2,8 cm (tab. I: 5).
6. Jednodielna pracka s rámom v tvare obdĺžnika a zachovaným pohyblivým trňom, fragment tylovej doštičky na zadnej priečke rámečka; rozmery: š: 2,5 cm, v: 4,1 cm (tab. I: 6).
7. Veľká jednodielna oblúková pracka železná so zachovaným pohyblivým trňom; rozmery: š: 4,3 cm, v: 7,3 cm (tab. I: 7).
8. Veľká jednodielna poloblúková pracka železná; rozmery: š: 4,3 cm, v: 7,3 cm (tab. I: 8).

Široká variabilita praciek je dokladom, že ich využitie bolo rôznorodé a vplývalo na ich veľkosť či tvar. Sú zastúpené v nálezových súboroch z mnohých stredovekých lokalít napr. Modra – Zámčisko (Farkaš 2001, obr. 17: 2, 3, 11), Gajary – Posádka (Polla 1962, obr. 7: 9, 13), Mstěnice (Nekuda 1985, obr. 216: j, o; 217: d) či súbor z bitky pri dánskom Wisby (27. 7. 1361: Thordeman 1939, fig. 308, 317, 333).

Veľké poloblúkové pracky v tvare písmena D boli zrejme súčasťou kónského postroja, hoci nie je vylúčené ani iné využitie (Farkaš 2015, 284; Slivka 1980, 256). Menšie pracky rôzneho tvaru sa používali ako spínadlá tašiek, topánok, rôznych častí odevu napr. opaskov alebo ostrôh či brnenia (Belcredi 1989, 460; Slivka 1985, 255, 256; Thordeman 1939, fig. 204).

Pracky nájdené v Čebovciach – Zelenom hrade boli vyrobené zo železnej tyčinky prevažne kruhového alebo hranatého prierezu. Najčastejšie majú štvorhranný tvar. Dvojdielne pracky sa zachovali bez trňa, jednej chýba aj stredová priečka. V jednom prípade sa zachovala sa jednodielna hranatá pracka (tab. I: 6) s pohyblivým trňom a fragmentom

Tab. I. Čebovce – Zelený hrad (okr. Velký Krtíš). 1-8 pracky; 9-10, 13, 15 nožíky; 12 drumbla; 14 tesák; 16, 18 stavebné kovanie, hák; 17 nožnice; 19, 20 zákolníky; 21 postrannica zubadla; 22 fragment bronzovej pišťaly; 23, 24 keramika; 25 olovená guľka. (Kreslila L. Pilková).

Taf. I. Čebovce – Zelený hrad (Bez. Velký Krtíš). 1-8 Schnallen; 9-10, 13, 15 Messer; 12 Maultrommel; 14 Stoßzahn; 16, 18 Baubeschlag, Haken; 17 Schere; 19, 20 Achsennägel; 21 Trensenknebel; 22 Bruchstück einer Bronzepfeife; 23, 24 Keramik; 25 Bleikugel. (Zeichnungen: L. Pilková).

tylovej doštičky na zadnej priečke rámčeka, ktorý slúžil na spevnenie kože či textilu. Pracky s jemnejším prevedením možno považovať za súčasť odevu, napr. spomínaná pracka s fragmentom zachovanej tylovej doštičky (tab. I: 6) mohla byť súčasťou opasku.

Keďže pracky majú predovšetkým funkčný tvar, napriek ich tvarovej a materiálovej variabilite nie je možné využiť ich ako spoľahlivý datovací prostriedok. (*Pilková/Šimončíková Košová 2016*, 179). Rámčovo kladieme tieto exempláre do stredoveku, avšak novoveký pôvod niektorých z nich sa vylúčiť nedá, najmä pri jednodielnej pracke so zachovaným fragmentom tylovej doštičky. Analógia k tejto pracke pochádza z Brna a je datovaná do 16. storočia (*Zúbek 2002*, 128, obr. 2:1).

Topánkové podkovičky

Súčasťou obuvi sú podkovičky z topánok. Boli rôzneho tvaru a veľkostí.

1. Železná poloblúková podkovička na obuv s kratšími ramienkami a väčším rozpätím medzi nimi, zachované sú tri otvory pre nity; rozmery: š: 7,3, v: 6,5 cm (tab. II: 3).
2. Železná podkovička na obuv poloblúkového tvaru s užšími ramienkami na koncoch ohnutými, zachované sú štyri otvory pre nity v mierne rozšírených častiach ramien; rozmery: š: 6,3 cm, v: 6,7 cm (tab. II: 6).
3. Železná podkovička na obuv poloblúkového tvaru s mierne širším rozpätím ramienok, zachované sú štyri otvory pre nity umiestnené v mierne rozšírenej časti ramienka; rozmery: š: 6,4 cm, v: 6,7 cm (tab. II: 4).
4. Veľká podkovička na obuv železná hrotitého tvaru s tromi otvormi na nity v rozšírenej časti ramienok; rozmery: š: 9 cm, v: 10 cm (tab. II: 10).
5. Podkovička železná z topánky hrotitého tvaru, zachované tri nity vo výrazne rozšírených častiach ramien; rozmery: š: 6,2, v: 7,5 cm (tab. II: 7).

Podkovičky boli vykované z plátku železa, ramienka mali roztepané do platničiek s dierkami pre kliniec, čo umožňovalo pevné a presné umiestnenie na päte topánky (*Polla 1979*, 218). Pre obdobie 14. – 15. storočia, do ktorého zaradujeme väčšinu chronologicky citlivých nálezov z Čebovic – Zeleného hradu, sú typické v oblasti obývania dlhé zobákovité topánky. Tie boli mäkké, kožené a veľmi úzke, pričom najväčší rozkvet zažívali od polovice 14. storočia do roku 1420 a opätovne sa vrátili s obľubou burgundskej módy po polovici 15. storočia (*Kybalová 2005*, 196-199). Obuv 14. až 15. storočia bola síce rôznorodá, ale nemala podpätkov, bola plochá, najčastejšie s jednou podošvou (*Petráň 1985*, 888) a preto na takejto topánky nebolo možné podkovičky používať.

V uhorskej móde máme doklad o používaní podkovičiek. Pod rytinou z Ostrihomu z roku 1595 sa spomína uhorský vojak s hlasnými nohami. Podobne ako ostatní Uhri nosili kovanú obuv. Pri rôznych druhoch číziem sa opätky podbýjali malými podkovičkami, ktoré ich chránili pred rýchlym opotrebovaním (*Lengyelová 2015*, 88). Už v jagelovskom období zobrazil E. Wagner uhorský kroj s čízmami, na ktorých mohli byť použité podkuté opätky.

No i v tomto prípade ide o prelom 15. a 16. storočia (*Wagner/Drobna/Durđik 1956*, tab.93:1,2). Podkovičky na obuv bývajú aj častým inventárom v novovekých hrobch, napr. Martin, Košice – Krásna, Smolenice, Kremnica (*Králiková 2006*, 86).

Stolovanie

Nožičky

Na lokalite sa našli vo väčšom množstve nožičky, avšak zväčša vo fragmentárnom stave.

1. Nožička železná so zachovanou čepeľou, v blízkosti rukoväte na čepeľi značka TC, z rukoväti zachované len torzo, obloženie bolo prichytávané nitmi (zachovaný jeden otvor na nit, obloženie chýba); rozmery: dĺ: 13,7 cm (tab. I: 9).
2. Nožička železná so zachovanou čepeľou, pod vrchnou hranou čepele, v blízkosti rukoväte viditeľná značka CV a erb (?), rukoväť minimálne zachovaná, obloženie prichytávané nitmi (zachovaná jedna dierka, obloženie chýba); rozmery: dĺ: 13,4 cm (tab. I: 13a, b).
3. Hladká čepeľ železného nožička so zachovaným nábehom na rukoväť; rozmery: dĺ: 10,4 cm (tab. I: 10).
4. Výrazne skorodovaný železný nožička s čiastočne zachovanou hladkou (?) čepeľou a časťou rukoväte, rozmery: dĺ: 11,4 cm (tab. I: 11).
5. Torzo hladkej (?) čepele železného nožička s nábehom na rukoväť, na rukoväť bolo zachytávané nitmi obloženie (zachytená jedna dierka na nit, obloženie nezachované); rozmery: dĺ: 8,1 cm (tab. I: 15).

Nožičky môžeme rozdeliť na dva hlavné typy rozlišujúce sa podľa rukoväte. Prvý typ mal trň na zaradenie do násady, druhý s rapíkom s obložením z kosti alebo dreva, ktoré sa pripieňovalo nitmi alebo malými klinčekmi (*Belcredi 1989*, str.). V hodnotenom súbore sa nachádzajú len nožičky s rapíkom. Na troch z nich (tab. I: 9, 13, 15) sa zachoval jeden otvor pre nit.

Dva nožičky (tab. I: 9, 13) z čebovského súboru majú na čepeľi viditeľné značky. V prvom prípade (tab. I: 9) ide o písmanú TC. Tento nožička je zároveň aj najluxusnejším v celom nálezovom súbore. Na rozhraní rukoväte a čepele sa zachovala objímka, ktorá je v strede rozdelená plytkým žliabkom. V druhom prípade ide o masívnejší nožička (tab. I: 13), na ktorom je značka tvorená kombináciou písmen CV a erbu. Na opačnej strane nožička je na rukoväti zachovaný skorodovaný organický materiál, pravdepodobne drevo. S najväčšou pravdepodobnosťou ide o pozostatok obloženia rukoväte, ktoré bolo pripieňované nitom. Hrot nožička je zakončený akoby malou vidličkou.

O rámcové datovanie nožíkov sa pokúsilo viacero autorov, napr. M. Drda (1978) a V. Nekuda (1985). Podľa M. Drdu sú čepele nožíkov s rapíkom mladšie ako čepele s trňom. Datuje ich do obdobia zániku Kozieho hrádka, t. j. do roku 1438 (Drda 1978, 404). Ďalšou analógiu sú nálezy z Mstěnic, kde nožíky s rapíkom prevládajú. Pozostatkom upevnenia kostenej alebo drevenej črienky sú zvyšky nitov. Nožíkov s trňom sa našlo len málo. Podľa V. Nekudu na základe nálezov z Hradišťa u Davle sú nožíky s rapíkom mladšie. Súbor nožíkov s trňom z uvedenej lokality je datovaný do 13. storočia. Obdobný súbor zo Semoníc je datovaný na prelom 13. a 14. storočia (Nekuda 1985, 158, 161).

Analogické nálezy nožov s rapíkom pochádzajú z Košíc – Krásnej (Polla 1986, 256), Modry – Zámčiska (Farkaš 2001, 159), Pfaffenschlagu (Nekuda 1975, 145) či Mstěnic (Nekuda 1985, 158) a sú rámcovo datované do 13. až 16. storočia. Nálezy z Ljubljany v Slovinsku sú datované do 15. – 16. storočia (Knific/Nabergoj 2017, 118, fig. 144).

Napriek vyššie spomínaným pokusom o jemnejšie datovanie (Drda 1978; Nekuda 1985) zostávajú nožíky chronologicky menej citlivým nálezom. Preto i tieto nálezy datujeme len rámcovo na prelom 14. a 15. storočia. V prípade nožika so značkou TC je možné uvažovať nad datovaním do 16. storočia.

Lyžica

V súbore nálezov sa nachádza aj fragment lyžice.

1. Lyžica železná s okrúhlu naberačou časťou a neúplnou výrazne ohnutou (deformovanou) rukoväťou, rozmery: dĺ: 12,5 cm (tab. II: 5).

V stredoveku mávali lyžice zväčša plochú naberačiu časť a rúčky boli ukončené guľôčkou alebo háčkom (Belcredi 1989, 461). Analógie pochádzajú z výskumu bratislavského Podhradia, kde sa našlo 11 lyžíc, rámcovo datovaných do stredoveku (Polla 1979, 210). Zo sledovanej lokality je známy len jeden nález lyžice. Podľa tvaru naberačej časti ju možno len rámcovo zaradiť do stredoveku, keďže rúčka je výrazne zdeformovaná a pôvodné ukončenie chýba.

Keramika

Z lokality pochádza aj skromná kolekcia keramiky, zväčša nevýrazných črepov. Ide o domácu výrobu z bielej hlíny.

1. Fragment dna pohára tzv. bielej keramiky, výzdoba v podobe červenej maľby; v: 4,1 cm, Ø dna: 4,9 cm (tab. I: 24).
2. Fragment profilovaného okraja tenkostennej bielej keramiky; dĺ: 5,3 cm, š: 3,8 cm (tab. I: 23).

Keramika z analyzovanej lokality patrí do okruhu tzv. bielej keramiky. Podľa okraja je možné datovať ju do 14. storočia, pre ktorý sú typické nahor vyťahnuté okraje a ich formovanie do tvaru okružia. Ústie je vodorovne alebo smerom dovnútra zrezané a často prežliabnuté (Beljak a kol. 2014, 163). Ďalším typickým datovacím prvkom bielej keramiky je červená maľba. Výzdoba v podobe vodorovných alebo mierne zošikmených pásov sa objavuje hlavne od 14. storočia (Beljak a kol. 2014, 165). Na fragmente dna z Čeboviec (tab. I: 24) je viditeľný pozostatok červenej maľby v podobe mierne šikmého červeného pásiku.

Analógiu k čebovskej keramike – hrniec s výrazne profilovaným okrajom (tab. I: 23) poznáme zo Zvolena – Pustého hradu (Beljak a kol. 2014, tab. XXV: 1, 2).

Pracovné náradie, doprava, stavebné kovania

Nožnice

1. Nožnice železné, ramená sú v strede spojené nitom a zdobené ryhovaní, ukončené sú neuzavretými očkami pre ukazovák a palec; dĺ: 13, 5 cm (tab. I: 17).

Krajčírske nožnice sa svojím prevedením a veľkosťou líšia od ovčiarskych a kožušníckych, ramienka rukoväte sú ukončené uzatvorenými (príp. skoro uzatvorenými) očkami pre palec a ukazovák. Možno ich popísať ako dve nitom spojené ramená. Jedno z nich je kratšie a širšie, druhé dlhšie a užšie. V mieste kĺbu sú obe ramená roztepané do platničky a spojené nitom, vďaka čomu sa ľahšie otvárajú a zatvárajú (Polla 1979, 204).

Z Čeboviec – Zeleného hradu pochádza ojedinelý nález úplne zachovaných nožníc (tab. I: 17). Tvar ostria je veľmi podobný nožíku, preto nie je vylúčené, že ich mohol vyrobiť nožiar! Kĺb okolo nitu je zdobený dvomi vodorovnými ryhami hore aj dole. Nie je možné s istotou povedať, na aký účel sa tieto nožnice používali. Vzhľadom na ich menšiu veľkosť by sme mohli uvažovať o ich použití napr. ako „toaletných nožníc“.

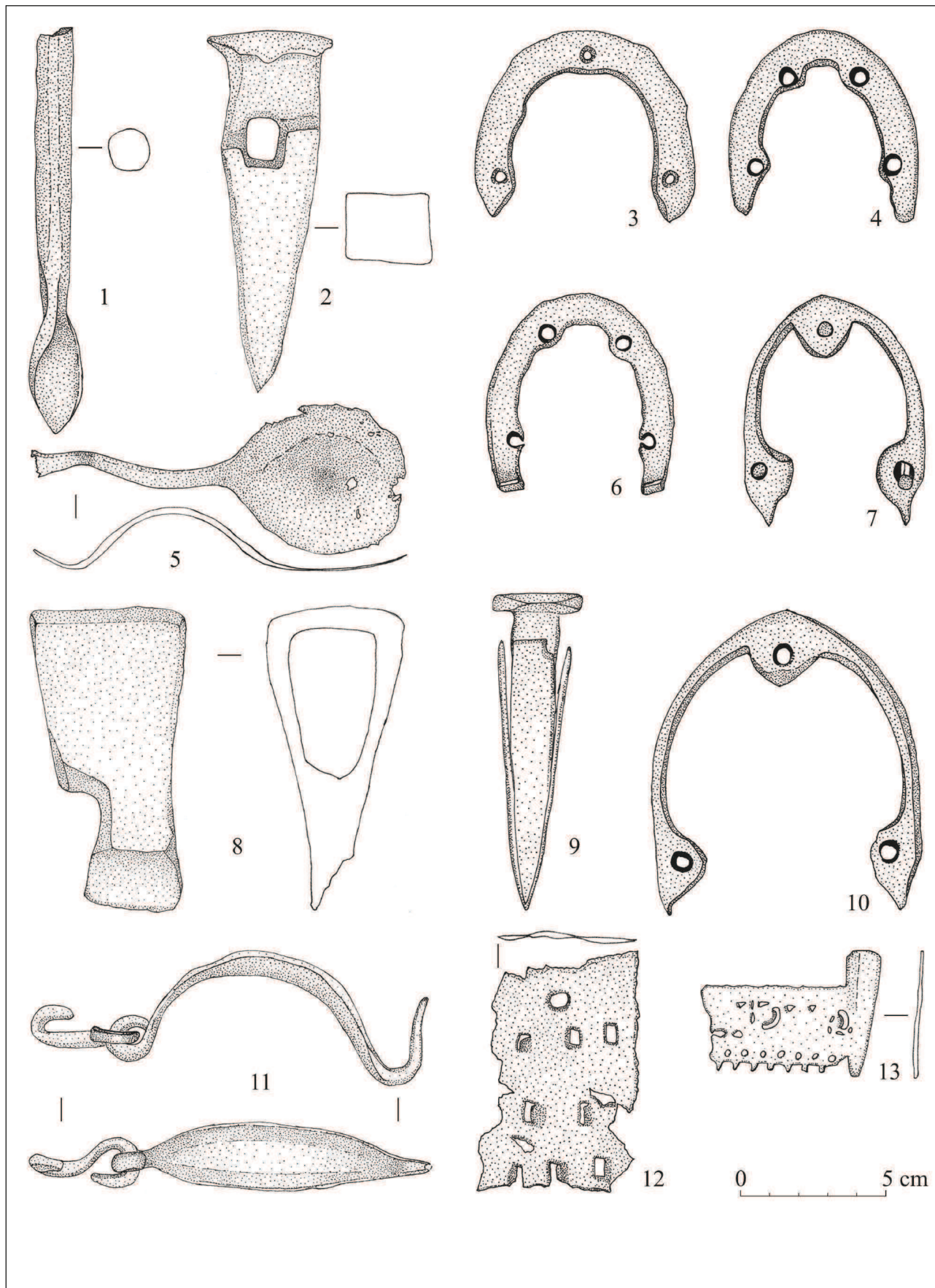
Analógie pochádzajú z Gajár – Posádky, kde sa našlo niekoľko kusov (Polla 1962, 126, obr. 14: 2, 3, 9), z tvrde v Mstěniciach (Nekuda 1985, 127, obr. 185: b), a z lokality Rakova Jelša v Slovinsku (Knific/Nabergoj 2017, 174, fig. 206). Na základe analógií sa prikláňame k ich datovaniu do stredoveku.

Nebožiec

1. Fragment železného špirálovitého hrotu a časti tela nebožieca s kruhovým prierezom; dĺ: 14 cm (tab. II: 1).

Nebožieca datované do obdobia stredoveku sa líšia veľkosťou, priemerom vrtáku i ukončením hrotu (napr. lopatkovitý alebo špirálovitý (Belcredi 1989, 451; Polla 1979, 203; Svoboda a kol. 1998, 51). Boli potrebné pri opracovaní dreva,

1 Za doplňujúcu informáciu ďakujeme PhDr. Zdeňkovi Farkašovi, PhD.

Tab. II. Čebovce – Zelený hrad (okr. Velký Krtíš). 1 nebožiec; 2 banické kladivko; 3, 4, 6, 7, 10 podkovičky z obuvi; 5 lyžica; 8 sekera; 9, 11 stavebné kovanie; 12, 13 fragmenty perforovaných plechov. (Kreslila L. Pilková).

Taf. II. Čebovce – Zelený hrad (Bez. Velký Krtíš). 1 Bohrer; 2 Bergbauerhammer; 3, 4, 6, 7, 10 Absatzseisen vom Schuhwerk; 5 Löffel; 8 Axt; 9, 11 Baubeschlag; 12, 13 Bruchstücke perforierter Bleche. (Zeichnungen: L. Pilková).

najmä pri vŕtaní otvorov (*Belcredi 1989, 451; Svoboda a kol. 1998, 55*). Tento typ remeselného náradia nie je veľmi chronologicky citlivý. Na dobových zobrazeniach je zachytená pravdepodobne drevená násada nebožiecov. Nálezy z lokality Tlesky majú na konci očko, cez ktoré sa prestrčila drevená násada takým spôsobom, aby sa nebožiecom dalo otáčať (*Belcredi 1989, 451; Binding 2016, obr. 90, 297; Svoboda a kol. 1998, 52, obr. 2: 7*).

Podobné nálezy pochádzajú z Pffafenschlagu, kde boli datované do 15. storočia (*Nekuda 1975, 145, 153*), z Mstěnic (*Nekuda 1985, 162, obr. b, g*) či Veselí nad Moravou (*Plaček/Dejmal 2015, 244, obr. 23a: a*), Chodova a Mrázovy Lhoty (*Svoboda a kol. 1998, 51*).

Podľa uvedených analógií je možné nález z Čeboviec – Zeleného hradu datovať len rámcovo, do obdobia stredoveku.

Sekera

Zo súboru pochádza aj fragment sekery.

1. Fragment železnej sekery, zachovaná tuľajka a časť nábehu na ostrie; rozmery: dĺ: 10,5 cm (tab. II: 8).

Sekery mali nezastupiteľné miesto pri opracovaní dreva (*Nekuda 1985, 147*). Je však veľmi ťažké rozlíšiť, či išlo o sekeru používanú ako zbraň alebo ako pracovný nástroj (*Polla 1962, 135*). Analógiou by mohla byť sekera z Gajár – Posádky datovaná do 15. storočia (*Polla 1962, 118, obr. 6: 6*) a nález z Mstěnic (*Nekuda 1985, 147*). V prípade exempláru z Čeboviec – Zeleného hradu sa prikláňame k jej použitiu pri práci s drevom. Presnejšie určenie typu sekery by bolo možné na základe ostria, ktoré sa však nezachovalo. Na základe analógií by mohla mať široké ostrie a možno ju rámcovo datovať do stredoveku.

Banické kladivko

Ojedinelým nálezom z lokality je banické kladivko.

1. Hlavica banického železka s lichobežníkovito tvarovaným otvorom na násadu, užšie ostrie; rozmery: dĺ: 12,5 cm (tab. II: 2).
2. Banické železko sa ako nástroj vyvinulo z univerzálneho špičáku a podľa J. Agricolu mávalo toho času (16. storočie) najčastejšie 7-8 cm (*Petráň 1985, 787, obr. 700*).

Tvarovo podobné analógie poznáme z Banskej Štiavnice – Starého mesta (*Labuda 1997, 131, tab. III: 2*) a Banskej Štiavnice – Kammerhofu (*tamtiež, 131, tab. III: 5*). Banické železka nie sú v prostredí hradu výnimočným nálezom, pričom nemuseli nesúvisieť priamo s ťažobnou činnosťou. Ide predovšetkým o funkčný tvar nástroja, ktorý sa v priebehu storočí menil len minimálne. Jeho výskyt v Čebovciach môže rovnako spadať do obdobia neskorého stredoveku i včasného novoveku.

Zákolník

Z lokality Čebovce – Zelený hrad pochádzajú aj nálezy súvisiace s používaním voza.

1. Zákolník železný s plochou, takmer štvorcovou hlavičkou, hrot s kruhovým prierezom; dĺ: 9,5 cm (tab. I: 19).
2. Zákolník železný s plochou, takmer štvorcovou hlavičkou, hrot s kruhovým prierezom; dĺ: 9,2 cm (tab. I: 20).

Zákolníky, železné klinky slúžiace na pridržiavanie kolesa na osi, sa líšili tvarom hlavičky - hranaté, okrúhle, hranolovité. Toto ukončenie malo najmä praktický význam. V prvom rade zabraňovalo, aby by sa zákolník otáčal a stratil a zároveň sa zasúval vždy tou istou stranou (*Polla 1979, 195*). Analógie zákolníkov sú publikované z výskumov v Gajaroch – Posádke (*Polla 1962, 124, obr. 12: 4, 5*), Bratislave – Podhradí (*Polla 1979, 195*), Košiciach – Krásnej (*Polla 1986, 255*) či moravského Pffafenschlagu (*Nekuda 1975, 145, obr. 138: 5, 6*), kde sú datované do 15. storočia. Aj v prípade zákolníkov funkčnosť predmetu spôsobila jeho minimálnu tvarovú premenu v priebehu storočí, a teda ich datovanie sa môže pohybovať od doby laténskej do stredoveku.

Stavebné a nábytkové kovania

Do kategórie stavebných či nábytkových kovaní z analyzovaného súboru sme zaradili aj rôzne háky a háčky, pri ktorých je ťažké určiť ich pôvodnú funkciu.

1. Klinové stavebné kovanie železné s rozšírenou plochou hlavičkou a hrotitým telom; rozmery: dĺ: 10,8 cm (tab. II: 9).
2. Masívny hák železný s oválnym okom na prichytenie, obdĺžnikový prierez tela, takmer uzavreté očko na zavesenie; rozmery: v: 8,4 cm (tab. I: 18).
3. Háčik železný s doširoka roztepaným telom, pripojený na menšie očko; rozmery: dĺ: 10,7 cm (tab. II: 11).
4. Stavebné kovanie železné na jednej strane s okrúhlym očkom, na opačnej strane roztepané; rozmery: dĺ: 13,5 cm (tab. I: 16).

Pri predmetoch v kategórii stavebných či nábytkových kovaní je ťažké určiť ich primárne využitie. Masívny hák (tab. I: 18) mohol byť napríklad aj súčasťou závesu kotlíka. Presné analógie k uvedeným predmetom sa nám nepodarilo nájsť a ich datovanie je možné len na základe zhodnotenia zloženia celého súboru z lokality. V tomto prípade by sme sa priklonili do obdobia stredoveku.

Militária

Okrem už publikovaných militárií a súčastí konského postroja (*Pilková/Šimončičová Koóšová 2016*) sa na lokalite Čebovce – Zelený hrad našiel aj fragment čepele tesáka, pravdepodobne zlomok tzv. píšťaly, olovená guľka a časť zubadla.

Tesák

1. Fragment čepele železného tesáka s klinovitým prierezmom – jedno ostrie; dĺ: 17,1 cm (tab. I: 14).

Tesák možno zaradiť k sečným pobočným zbraňam s jedným ostrím. Na rozdiel od meča má len krátku čepeľ a rukoväť s črienkou, ktorá mohla byť drevená alebo kostená a pripevnená nitmi. Šírka čepele sa zvykla pohybovať okolo 4 cm a jeho dĺžka dosahovala až 60 cm. Čepeľ zvyčajne prechádzala priamo do rukoväte, ktorú oddeľovala záštita. Staršie typy však záštitu ešte nemali, na zachytenie úderu slúžili maximálne malé oblúkovité výbežky.

Tesáky možno považovať najmä za osobnú „civilnú“ zbraň avšak používané boli aj v boji a pri love, čo potvrdzuje ich široké uplatnenie. Ich datovanie sa kladie do 14. až 15. storočia. Avšak analogický nález z tvrdrze v Martinicích potvrdzuje využitie tesáku aj v pokročilom 15. – 16. storočí (*Polla 1962, 135; Polla 1979, 220; Petrán 1985, 729; Belcredi 1989, 463; Svoboda a kol. 1998, 55; Žákovský 2014, 13*). Na území Slovenska sú tesáky zvyčajne datované do druhej polovice 15. storočia a väčšina je dávaná do priamej súvislosti s tunajším pôsobením bratříkov (*Žákovský 2014, 33*). Z archeologických výskumov pochádzajú tesáky z lokality Gajary – Posádka datované do 15. storočia (*Polla 1962, obr. 15: 3*) a dva nálezy z polovice 15. storočia z Mstěnic (*Nekuda 1985, 141*).

Nakoľko v Čebovciach – Zelenom hrade sa našiel len zlomok čepele, pri jej datovaní sa môžeme prikloniť najskôr k obdobiu rozšírenia uvedenej zbrane v uhorskom prostredí t. j. do čias pôsobenia bratříkov.

Píšťala

K už publikovaným častiam palných zbraní (*Pilková/Šimončičová Koóšová 2016, 175, 176*) t. j. fragmentu hákovnice môžeme priradiť aj malý fragment z hlavice tzv. píšťaly.

1. Fragment bronzovej hlavne pravdepodobne šesťbokej píšťaly; rozmery: dĺ: 2,5 cm, š: 2,0 cm (tab. I: 22).

Píšťalu radíme k jednoduchému typu ľahkej strelnej zbrane. Hlavne mohli byť vykované zo železa alebo odliate z bronzu, medi či mosadze. Bývali ukončené hrubo otesaným dreveným pažbením alebo kovovou či drevenou tyčou. Typovo sa delia podľa dĺžky hlavne, no oba typy sa tešili najväčšej obľube v 15. storočí, zvlášť v období husitských vojen (*Rusko 2009, 42, 43*). K vyčleneniu píšťalí spomedzi ručníc prišlo na prelome 14. a 15. storočia (*Wagner/Drobna/Durdík 1956, 84*). Analogický fragment píšťaly sa našiel v polohe Táborisko, južne od hradu Čabraď. Súbor nálezov je dávaný do súvislosti s ťažením Mateja Korvína proti hradu v roku 1461 (*Miňo 2010, 88, 90, obr. 5: 7*). V prípade čebovského nálezu predpokladáme, že skôr išlo o dlhú hlavň s menšou rážou a vzhľadom na zloženie súboru by sme sa mohli prikloniť k datovaniu do 15. storočia.

Olovená guľka

Z Čeboviec – Zeleného hradu pochádza okrem už dvoch nami publikovaných (*Pilková/Šimončičová Koóšová 2016, 175*) ešte jeden exemplár olovenej guľky.

1. Deformovaná guľka s predpokladaným kamenným jadrom a oloveným plášťom väčších rozmerov; v: 3 cm, š: 4,5 cm (tab. I: 25).

Rozmerovo aj váhovo je guľka väčšia a ťažšia ako ostatné z analyzovaného súboru. Predpokladáme, že jadro guľky je kamenné. Podľa deformácie guľiek je isté, že boli už vystrelené zo zbrane (*Pilková/Šimončičová Koóšová 2016, 176*). Presné časové zaradenie tohto druhu munície je problematické, keďže sa dlhodobo používali ako náboje do hákovníc či muškiet (*Nekuda/Ustohal 2003, 224; Pilková/Šimončičová Koóšová 2016, 176*).

Zubadlo

Z analyzovanej lokality sme už publikovali časti tzv. pastierskych zubadiel (*Pilková/Šimončičová Koóšová 2016, 177-179*).

1. Priečna postrannica z železného pákového zubadla; dĺ: 10,5 cm (tab. I: 21)

Postrannicu pákového zubadla môžeme zaradiť k Ruttkayovmu typu I, variant 6 (*Ruttkay 1976, 356, 357*). Analogický nález postrannice pochádza z lokality Gajary – Posádka a je datovaný do 15. storočia (*Polla 1962, 121, obr. 9: 8*). Na základe analógie a vzhľadom na zloženie súboru z Čeboviec – Zeleného hradu datujeme priečnu postrannicu do 15. storočia.

Drobné predmety a nezaradené fragmenty

Drumbľa

Z analyzovaného súboru pochádza jedinečný nález hudobného nástroja – drumbľe.

1. Drumbľa železná s podkovovitým rámčekom, jazýček sa nezachoval; dĺ: 4,2 cm (tab. I: 12).

Drumbľa je lamelkový idiofonický zvyčajne kovový nástroj, ktorý sa v Európe objavil v 12. storočí. Jej tvar sa v priebehu storočí nezmenil. V Európe sa našli len kovové varianty. V písomných prameňoch a ikonografii sa objavuje až v 14.

storočí (Brodňanová 2009, 171, 172). Na základe švajčiarskych nálezov vypracovali v roku 1972 W. Meyer a H. Oesch typológiu drumblí (Brodňanová 2009, 172, 173), pričom čebovský exemplár by sme zaradili k typu E (eventuálne B).

Nálezy drumblí zo Slovenska zozbierala vo svojej diplomovej práci B. Brodňanová, no typovo zhodný kus s čebovským sa medzi nimi nenachádza. Najbližšie k nemu by mal nález z okolia Piešťan, uložený v SNM-Archeologickom múzeu v Bratislave, datovaný rámcovo do stredoveku (Brodňanová 2009, 177, obr. 2: 5). Nález z Čeboviec – Zeleného hradu datujeme len rámcovo do stredoveku.

Nezaradené fragnetny

1. Fragment perforovaného železného plechu s obdĺžnikovými otvormi; rozmery: dĺ: 7,5 cm (tab. II: 12).
2. Fragment perforovaného železného plechu (kovanie?), prierazníkom robená pravdepodobne opakujúca sa geometrická výzdoba; rozmery: dĺ: 4,3 cm (tab. II: 13).

V prípade fragmentov železných plechov nie je možné identifikovať ich pôvodnú funkciu. Predpokladáme, že mohlo ísť o kovania pripevňované buď na odev alebo nábytku. Veľmi podobný nález perforovaného plechu bez bližšieho určenia pochádza z Košíc – Krásnej (Polla 1986, 265, obr. 129: 3). Datovať ich možno len na základe zloženia celého súboru, do stredoveku, pravdepodobne do 15. storočia.

Záver

Nálezový súbor z Čeboviec – Zeleného hradu pozostáva predovšetkým z kovových predmetov. Z neho publikovaná tretia časť v predloženej štúdii je datovaná predovšetkým rámcovo, nakoľko ide o chronologicky málo citlivé predmety. Na základe už publikovaných nálezov z tohto súboru predpokladáme, že v lokalite je možné vyčleniť dva horizonty – neskoro stredoveký a včasno novoveký. Kým neskoro stredoveké osídlenie kladieme hlavne do obdobia 15. storočia a mohlo by súvisieť aj podľa nálezov z Tekovskej Breznice (*Budaj/Pírek v tlači*) s pôsobením bratříkov na tomto území, mladšie datujeme do 16. storočia (prípadne neskôr). Môže predstavovať neskoršie osídlenie alebo krátkodobé využitie (najpravdepodobnejšie vojenské) uvedenej polohy. V súbore však prevažujú predmety datované do staršieho horizontu, preto predpokladáme, že v tomto období bola poloha osídlená intenzívnejšie. K presnejšiemu datovaniu lokality a jej podrobnejšej chronológii by sme sa vedeli vyjadriť až po realizácii sondážneho výskumu. Dovtedy sú uvedené závery len hypotetické.

LITERATÚRA

- Belcredi 1989* – L. Belcredi: Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů. Arch. Hist. 14, 1989, 437-472.
- Beljak a kol.* – J. Beljak: Pustý hrad vo Zvolene. Dolný Hrad 2009 – 2014. Zvolen – Nitra 2014.
- Binding 2016* – G. Binding: Stavebný proces v stredoveku. Ako sa stavalo v stredovekej Európe. Bratislava 2016.
- Brodňanová 2009* – B. Brodňanová: Drumblá v archeologických nálezo. Zb SNM. 103, Arch. 19, 171-178.
- Drda 1979* – M. Drda: Archeologické nálezy z Kozího Hrádku. Arch. Hist. 30, 1978, 394 – 407.
- Farkaš 2001* – Z. Farkaš: Zisťovací výskum v Modre, poloha Zámčisko. Zbor. SNM 95, Arch. 11, 2001, 135-168.
- Knific/Nabergoj 2017* – T. Knific/T. Nabergoj: Medieval stories from the Crossroads. Narodí muzej Slovenije, Ljubljana 2017.
- Králiková 2006* – M. Králiková: Pohřební ritus 16. – 18. století na Moravě a ve Slezku s přihlédnutím k území střední Evropy. Dizertačná práca (nepublikovaná). Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita v Brne. Brno 2006.
- Kybalová 2005* – L. Kybalová: Dějiny odívání – Středověk. Praha 2005.
- Labuda 1997* – J. Labuda: Montánna archeológia na Slovensku. Slov. arch. 45, 1997, 83-156.
- Lengyelová 2015* – T. Lengyelová: Život na šľachtickom dvore. Bratislava 2016.
- Miňo 2010* – M. Miňo: Príspevok k životu v stredovekom tábore. Arch. Hist. 35 – 1, 2010, 81-93.
- Nekuda/Ustohal 2003* – R. Nekuda/V. Ustohal: Militária z Mstěnic. In: Ve službách archeologie IV. Brno 2003, 223-228.
- Nekuda 1975* – V. Nekuda: Pfaffenschlag: zaniklá středověká ves u Slavonic. Příspěvek k dějinám středověké vesnice. Brno 1975.
- Nekuda 1985* – V. Nekuda: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění. Brno 1985.
- Petráň 1985* – J. Petráň a kol.: Dějiny hmotné kultury I⁽²⁾. Praha 1985.
- Plaček/Dejmal 2015* – M. Plaček/M. Dejmal a kol.: Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě. Brno 2015.
- Pilková/Šimončíčová Koošová 2013* – L. Pilková/P. Šimončíčová Koošová: Uzamykacie systémy zo Zeleného hradu – Čeboviec (okr. Veľký Krtíš). Zbor. SNM. 107, Arch. 23, 2013, 161-168.
- Pilková/Šimončíčová Koošová 2016* – L. Pilková/P. Šimončíčová Koošová: Militária, ostrohy a konský postroj z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš). Zbor. SNM. 110, Arch. 26, 2016, 173-181.
- Polla 1962* – B. Polla: Pamiatky hmotnej kultúry 15. storočia z Posádky pri Gajaroch. Zbor. SNM. 56, História 2, 1962, 107-140.

- Polla 1979* – B. Polla: Bratislava. Západné Suburbium. Bratislava 1979.
- Polla 1986* – B. Polla: Košice – Krásna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom. Košice 1986.
- Rusko 2009* – Z. Rusko: Palné zbrane. Diplomová práca. Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava 2009.
- Ruttkay 1976* – A. Ruttkay: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II.). Slov. Arch. 24, 1976, 245-395.
- Svoboda a kol. 1998* – Svoboda L. a kol: Encyklopedie českých tvrzí I. (A-J). Praha 1998
- Thordeman 1939* – B. Thordeman: Armour from the battle of Wisby 1361. Stockholm 1939.
- Wagner/Drobná/Durdík 1956* – E. Wagner/Z. Drobná/J. Durdík: Kroje, zbroj a zbrane doby předhusitské a husitské. Praha 1956.
- Zúbek 2002* – A. Zúbek: Středověké přezky v Brněnských nálezech. Sborník Prací Fil. Fak. Brno M7, 2002, 123–153.
- Žákovský 2014* – P. Žákovský: Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku. Dizertačná práca. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2014.

GEGENSTÄNDE DES ALLTÄGLICHEN BEDARFS AUS ČEBOVCE – ZELENÝ HRAD (BEZ. VELKÝ KRTÍŠ)

LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ

Den Fundkomplex von der Fundstelle Čebovce – Zelený hrad (Bez. Velký Krtíš) bearbeiteten wir in drei Studien. Sofern sich die ersten zwei chronologisch empfindlichen Funden widmeten, analysiert der aktuell vorgelegte Beitrag die alltägliche materielle Kultur, die aber im Laufe der Jahrhunderte nicht markanten Formänderungen unterlag. Die Studie widmet sich Bestandteilen von Kleidung und des Schuhwerks, Gegenständen die mit dem Tafeln zusammenhängen (Besteck, Keramik), dem Arbeitsgerät, dem Einzelfund eines Musikinstrumentes - Maultrommel, und gleichzeitig ergänzt sie die schon publizierte Gruppe von Militaria und Pferdegeschirr. Beim Blick auf dem ganzen Fundkomplex kann man zwei Zeithorizonte bemerken und ausgliedern, von denen die Funde stammen. Der ältere zahlreichere und mehr markante Horizont ist ins Spätmittelalter datiert. Nach der Feststellung von M. Budaj und M. Pírek ist nicht ausgeschlossen, das auch auf der untersuchten Fundstelle der Horizont des 15. Jahrhunderts vertreten ist und mit dem Wirken der Taboriten (Bratřici) verknüpfbar ist. Anbetracht der überwiegenden Funde von diesem Horizont nehmen wir eine intensivere Besiedlung von Čebovce – Zelený hrad in der angeführten Zeit an. Der jüngere Horizont, in dem wir eine kleinere Gruppe von Funden einreihen, datieren wir in das 16. Jahrhundert. Es ist möglich, das in dieser Zeit es sich nur um eine geringere und kurzzeitige Benützung der Lokalität handelt, eventuell könnten wir die Funde als Einzelfunde bzw. Verlustfunde auswerten Unsere Annahme über die Existenz dieser Horizonte kann nur die Realisierung einer Sondagegrabung bezeugen.

Mgr. Lucia Pilková
Archeologické múzeum SNM, Žižkova 12, 811 01 Bratislava
lucia.pilkova@snm.sk, pilkova.lucia@gmail.com

Mgr. Petra Šimončíčová Koóšová, PhD.
Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave, Uršulínska 9, 811 01 Bratislava
almos@post.cz

© SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM-ARCHEOLOGICKÉ MÚZEUM
ISBN 978-80-8060-414-1
ISSN 1336-6637